

Тема уроку: Період «розрядки» в міжнародній політиці

Пригадайте основні міжнародні кризи наприкінці 1940-х - у 1960-х рр. Чим вони були викликані?

Передумови розрядки міжнародної напруженості. Від початку 1970-х рр. міжнародні відносини вступили в новий період - період переходу від протистояння та конфронтації до розрядки міжнародної напруженості. Серед передумов цих змін можна назвати такі:

- досягнення до початку 1970-х рр. військово-стратегічного паритету (рівноваги) між СРСР і США;
- негативні економічні наслідки виснажливої гонки озброєнь;
- загострення соціальних проблем у США внаслідок війни у В'єтнамі;
- усвідомлення керівниками провідних держав катастрофічності для життя на Землі будь-якого ядерного конфлікту.

Радянсько-американські угоди. Першим внеском в оздоровлення міжнародної ситуації в 1970-ті рр. стали радянсько-американські переговори на найвищому рівні, що відбулися в 1972-1974 рр. У цей період між СРСР і США було підписано:

Договір про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО), що має безстроковий характер;

Тимчасову угоду про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСВ-1), укладену терміном на 5 років;

Угоду про запобігання ядерній війні;

Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї.

Важливе значення мала й підписана 1972 р. Великою Британією, СРСР і США Конвенція про заборону розроблення, виробництва й накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення.

У листопаді 1974 р. у Владивостокі відбулася зустріч генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва і президента США Дж. Форда, на якій було підписано попередню угоду про подальші радянсько-американські дії у сфері контролю над озброєннями.

У 1979 р. СРСР і США підписали договір ОСВ-2. Проте він не був ратифікований американським сенатом.

Гельсінська конференція 1975 р. Переговори й консультації з підготування Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі велися шість років (1969-1975). У цій роботі брали участь представники 33 європейських країн (за винятком делегації Албанії), а також США й Канади - держав, які відіграють велику роль у світовій та європейській політиці, зокрема - як члени НАТО. Нарада відбулася 31 липня — 1 серпня 1975 р. у столиці Фінляндії - м. Гельсінкі.

Вона увінчалася підписанням 1 серпня Підсумкового акта - найважливішого політичного документа, що відіграє велику роль у формуванні міжнародних відносин і в наші дні. Цей акт мав такі розділи:

I - з питань безпеки в Європі;

II - з економічного, науково-технічного співробітництва та охорони навколишнього середовища;

III - з гуманітарних питань;

IV - з урахування й виконання положень Підсумкового акта; продовження розвитку міжнародних контактів, зокрема організації нових зустрічей і нарад, подібних до Гельсінської. Такі зустрічі держав-учасниць загальноєвропейської наради відбулися згодом у Белграді (1977-1978), Мадриді (1980-1983), Стокгольмі (1984-1987), Відні (1986-1989).

Гельсінська нарада стала унікальним, безпрецедентним явищем у міжнародному житті, відігравши велику роль у стабілізації становища у світі, запобіганні сутички між двома системами, що призвело б до загибелі людської цивілізації.

Одним із результатів форуму в м. Гельсінкі стало створення постійної Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), яка до 1990-х рр. охопила більш як 50 держав Європи, США і Канаду. Нині вона має політичні механізми, що забезпечують можливість оперативна реагувати на порушення прав людини. НБСЄ опікується також питаннями безпеки і роззброєння, співробітництва у сфері економіки й охорони навколишнього середовища, формування образу нової, неблокової Європи.

Рецидиви «холодної війни» на зламі XX - XXI ст. Однак у 1970-х рр. розрядка міжнародної напруженості, кульмінацією якої була Гельсінська угода 1975 р., не стала незворотною. Головною причиною цього явища стало різке посилення національно-визвольних рухів у країнах «третього світу». Прихід до влади уряду С. Альєнде в Чилі (1970 р.), переворот в Ефіопії (1974 р.), здобуття незалежності Анголою та Мозамбіком після революції в Португалії (1975-1976 рр.), об'єднання В'єтнаму в єдину державу (1975 р.), установлення прорадянських режимів у Камбоджі та Лаосі, переворот в Афганістані (1978 р.) та прихід до влади Д. Ортеги в Нікарагуа (1979 р.) - усе це викликало посилення протистояння між СРСР і США.

Зокрема у травні 1978 р. сесія ради НАТО у Вашингтоні схвалила довгострокову програму збільшення щорічних військових витрат на 3 % протягом 20 років. 12 грудня 1979 р. у Брюсселі було ухвалено рішення про виробництво й розміщення у Великій Британії, Бельгії, ФРН та Італії 574 крилатих ракет і ракет «Першинг-2».

СРСР відповів розміщенням у країнах Східної Європи ракет малого радіуса дії, які могли досягти західноєвропейських столиць за 2-3 хвилини. Небезпека виникнення війни збільшилася. У разі широкомасштабного конфлікту, навіть без використання ядерної зброї, Європа з її 200 атомними реакторами, розвиненою хімічною і нафтопереробною промисловістю перетворилася б на руїни.

У березні 1983 р. президент США Р. Рейган повідомив про розроблення у США програми СОІ (Стратегічна оборонна ініціатива), яка передбачала створення глобальної протиракетної оборони з елементами космічних озброєнь. Радянський Союз сприйняв цю розробку як спробу Сполучених Штатів порушити військовий паритет і вдався до відповідних заходів.

Отже, розрядці не судилося стати довгостроковою політикою. Загострення міжнародної напруженості в першій половині 1980-х рр. було не меншим, аніж у 1950- 1960-х рр. При цьому ядерні потенціали країн значно збільшилися. У світі налічувалося 50 тис. ядерних зарядів сумарною потужністю 16 тис. мегатонна. Найбільша кількість ядерних і звичайних озброєнь була зосереджена в Європі.

«Нове політичне мислення». Поступово у свідомості світової громадськості сформувалося різко негативне ставлення до ідеї насильницького розв'язання протистояння між Заходом і Сходом. «Перебудова» в СРСР сформувала «нове політичне мислення» його керівників. Воно полягало в пріоритеті загальнолюдських цінностей над класовими принципами, що панували в радянській зовнішній політиці.

Крім того, «нове політичне мислення» визнавало за народом кожної країни його власний політичний і соціальний вибір. Забезпечення балансу інтересів усіх держав - членів світового співтовариства. Наголос робився на принципі мирного співіснування як умові виживання та збереження цивілізації.

Найбільш чітко «нове політичне мислення» сформульоване в Делійській декларації, підписаній керівниками Індії та СРСР у 1986 р.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

У ядерну добу людство повинно виробити нове політичне мислення, нову концепцію світу що дає надійні гарантії виживання людства. Світ, що дістався нам у спадок, належить теперішньому й майбутньому поколінням. І це вимагає, щоб пріоритет надавався загальнолюдським цінностям. Повинно визнаватися право кожного народу і кожної людини на життя, свободу, мир і прагнення до щастя. Повинно поважатися право кожного народу на власний вибір - соціальний, політичний, ідеологічний.

(Із Делійської декларації про принципи вільного від ядерної зброї та ненасильницького миру від 27 листопада 1986 р.)

БЛІЦ-РОБОТА

Запишіть у зошиті своє ставлення до змісту і характеру наведеного документа.

Михайло Горбачов розгорнув широку зовнішньополітичну діяльність. У листопаді 1985 р. відбулася перша радянсько-американська зустріч на найвищому рівні між президентом США Р. Рейганом і М. Горбачовим. Унаслідок цієї важливої зустрічі була досягнута принципова згода про 50-відсоткове скорочення стратегічних наступальних озброєнь. У жовтні 1986 р. відбулася нова радянсько-американська зустріч на вищому рівні. СРСР запропонував пакет пропозицій щодо ядерного роззброєння. Конкретних домовленостей досягнуто не було, однак це був важливий крок на шляху зміцнення взаємної довіри між двома наддержавами.

У грудні 1987 р. під час радянсько-американської зустрічі на вищому рівні М. Горбачов і Р. Рейган підписали Угоду про скорочення озброєнь середнього радіуса дії - ракет із дальністю польоту від 500 до 1500 км. Згідно з угодою передбачалася ліквідація цілого класу ядерної зброї під жорстким взаємним контролем. Проте на початку 2019 р. США відмовилися від неї.

У липні 1991 р. була укладена найважливіша радянсько-американська угода: М. Горбачов та новий американський президент Дж. Буш підписали у Москві давно обговорюваний Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1), який передбачав взаємне 30-40-відсоткове скорочення ядерних арсеналів. Уперше в історії роззброєння найбільших держав світу досягло таких масштабів.

У січні 1993 р. президенти Росії Б. Єльцин та США Дж. Буш підписали новий Договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2), до якого приєдналася й Україна.

Домашнє завдання:

- 1) Опрацювати інформацію за параграфом підручника.
- 2) Зробіть хронологічний ланцюжок процесу радянсько-американських домовленостей про роззброєння.
- 3) За допомогою додаткових джерел складіть таблицю «Втручання наддержав у внутрішні справи інших країн» за схемою: наддержава - назва країни - рік - що відбувалося.
- 4) Запам'ятайте дати:
1975 р. - Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі
1987 р. - Угода про скорочення озброєнь середнього радіуса дії
1993 р. - Договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2).
- 5) Перегляньте посилання «Холодна війна»
https://www.youtube.com/watch?v=G_8i6MpGXlQ

11-Б

Міжнародні відносини наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст.

Пригадайте, що означає поняття «розрядка міжнародної напруженості».

Характерні ознаки біполярної системи. Під «біполярністю» слід розуміти таку структуру системи міжнародних відносин, для якої є характерним значний відрив двох членів міжнародної спільноти від решти країн за сукупними показниками могутності - над державність.

Друга світова війна своїм результатом мала повну зміну системи міжнародних відносин, перерозподіл сил та сфер впливу у світі. Головна зміна полягала у трансформації системи міжнародних відносин з мультиполярної до біполярної. Це відбулося через низку факторів.

По-перше, із списку великих держав випали Німеччина, Італія та Японія, а Франція і значною мірою Велика Британія ослабили свої позиції. Якщо Німеччина (і Італія) зазнала поразки у війні, то Франція та Британія були виснажені війною, їх економіка була підірвана, а борги були велетенськими. Загальноєвропейський ВВП за час війни скоротився на 25 %.

По-друге, на світову арену рішуче вийшли США, які зазнали незначних втрат від війни, зате їх економіка процвітала протягом всієї війни завдяки військовим поставкам. На кінець війни США були найбагатшою і найсильнішою як в економічному, так і у військовому плані країною (до 1949 р. США мали монополію на ядерну зброю). Окрім того, США відмовились від доктрини Монро, що відкривало їм шлях до того, аби стати світовим центром сили.

По-третє, суттєво збільшилась роль СРСР, який, незважаючи на виснаженість війною, був переможцем і під його впливом на кінець війни перебувала значна частина Європи. Окрім того, СРСР у 1949 р. створив власну ядерну зброю. Внаслідок цього утворилося два полюси сили, навколо яких групувалися інші держави.

Важливим важелем у міжнародних відносинах стала ядерна зброя. Саме вона була причиною того, що між двома воєнно-політичними блоками почалася «холодна», а не традиційна війна.

Другим аспектом повоєнних змін став крах колоніальної системи. Це сталося в результаті поразок метрополій у війні або їх значного послаблення. Утворилася низка нових незалежних держав, які сформували в рамках біполярної системи третій полюс сили - рух неприєднання.

Міжнародні відносини у повоєнний період набули ідеологічного забарвлення, і своїх опонентів країни сприймали як потенційного ворога.

Сформована після Другої світової війни біполярна система поступово еволюціонувала від «жорсткої біполярності» другої половини 40-х - 50-х рр. ХХ ст. до «м'якої біполярності» 70-х - 80-х рр., аж поки не припинила існування у 1991 р. внаслідок розпаду СРСР. Фактично, після того як зникло «тяжіння» одного з силових полюсів, вся міжнародна система остаточно дестабілізувалася, тобто відбулася глибока реструктуризація світової політики.

Перехід від біполярного до багатопольярного світу. Одно полярність передбачає домінування однієї держави на міжнародній арені у військово-політичній, економічній та культурній сферах. Після краху двополярної системи світового порядку глобальне лідерство на деякий час перейшло до США. Однак одно полярний світ не міг існувати нескінченно довго.

На початку ХХІ ст. глобальне панування Сполучених Штатів було поставлене під сумнів. Залишаючись могутньою наддержавою, вони більше не можуть домінувати на міжнародній арені, оскільки з'являються нові потужні та впливові держави. Світ повертається до багатопольярності, тобто до свого природного стану.

РОЗВИВАЄМО КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Багатопольярність передбачає існування держав, які здатні перебирати на себе вирішення регіональних і глобальних питань, мають для цього необхідні економічні, політичні, військові можливості та не підпорядковують (не узгоджують) свої національні інтереси з інтересами інших полюсів сили (тобто необхідною умовою існування багатопольярного світу є також розбіжність полюсних характеристик).

Як ви вважаєте, скількох полюсів міжнародної сили потребує стабільна багатопольярність?

Сучасний багатопольярний світ нині представлений США, Євросоюзом, Китаєм і Росією. Однак процес формування багатопольярності триває, до нього активно включаються й інші найбільші країни: Індія, Бразилія, Південна Африка. Завдяки посиленню економічної могутності цих країн зростатимуть і їх військові можливості. Навколо них будуть консолідуватися сусідні країни, вони будуть будувати союзницькі відносини з усталеними глобальними центрами сили, що відбувається вже зараз.

Журналісти і науковці терміни «багатопольярний» і «багатопольярність» почали застосовувати в 60-х роках ХХ століття, коли очевидні успіхи у відродженні економічного потенціалу Західної Німеччини та Японії, незалежна політика Китаю та Франції змусили констатувати, що від біполярної міжнародної системи 50-х років світ поступово еволюціонує до багатопольярної моделі.

Наприкінці 60-х років американський держсекретар Г. Кіссінджер запропонував концепцію «багатопольярного», або «плюралістичного», світу, у якому основні держави мали б конкурувати і співробітничати водночас.

ПОГЛЯД УЧАСНИКА ПОДІЙ

Я вважаю, що наш світ стане кращим і безпечнішим, якщо сильні та здорові Сполучені Штати, Радянський Союз, Європа, Японія і Китай будуть врівноважувати одне одного. (Президент США Р. Ніксон)

БЛІЦ-РОЗДУМ

Чи погоджуєтеся ви з думкою американського президента? Свою думку аргументуйте та запишіть в зошит.

Провідні країни світу зацікавлені в багатополярній системі. Тому стабільність існуючої системи значною мірою залежить від рівноваги між цими головними конфліктуючими групами. Така рівновага за своєю природою є нестабільною, і марно сподіватись, що її можна буде втримати. Світова політика відійшла від біполярної системи, наприкінці 80-х років пройшла через короткий момент однополярності, а зараз рухається до багатополярного світу XXI ст., коли він утвердиться повністю.

Отже, формування і становлення нового міжнародного порядку відбувається у нас на очах, тож поки що доволі важко однозначно визначити стійкі тренди світового розвитку. Сучасні міжнародні відносини характеризуються низкою суперечливих процесів з безпрецедентною динамікою, причому постійно з'являються і проявляються нові фактори невизначеності.

Домашнє завдання:

- 1) Покажіть на карті держави, які вважаються центрами багатополюсного світу.
- 2) Визначте причини створення біполярного світу після Другої світової війни.